

KONFERENCIAKÖTET

KÉNYSZERŰ RABSÁG, KETTÉTÖRT SORSOK, JELÖLETLEN SÍROK

A GULAG-kutatás fehér foltjai

KÉNYSZERŰ RABSÁG, KETTÉTÖRT SORSOK, JELÖLETLEN SÍROK

A GULAG-kutatás fehér foltjai

Konferenciakötet

A GULÁGOKBAN ELPUSZTULTAK

EMLÉKÉNEK MEGŐRÖKÍTÉSÉRE ALAPÍTVÁNY

Budapest, 2021

TARTALOM

Nagyné Pintér Jolán: Köszöntő	7
Szalay-Bobrovniczky Vince: Köszöntő	8
Varga Benedek: Előszó	10
Cseresnyésné Kiss Magdolna: Történelmünk fehér foltjai	13
Bertalan Péter: A GULAG-tól a szuperhatalmi státuszig	16
Csarnai Márk: Református lelkészek kárpátaljai tragédiája	45
Domonkos László: Szovjet Spartacusok	58
Hajagos Csaba: Kecskeméttől Novoszibirszkig	68
Kiss Dávid: Az MKP hadifogoly-politikája 1947-ben	92
Kovács Emőke: Keserű valóság	115
Kovács Kálmán Árpád: „[...] a serdülő ifjúság nem mert mutatkozni.”	127
Máthé Áron: Kommunista stratégiák a nemzeti kisebbségek körében	146
Miklós Péter: Tabu és történelem	153
Palasik Mária: Aki „a zengő szélből kihallotta a világ szavait”	166
Rácz János: Az angolszász álláspont és a szovjet táborok	194
Vigóczki Máté: Bűn, tudat nélkül?	214
Dunajszky Géza: A Nuzali GULAG felvidéki áldozatai	227

Kovács Emőke:

Keserű valóság

Rózsás János nehéz sorsa

Rózsás Jánosról, az egyik leghíresebb GULAG-ot megjárt íróról sokszor, sokféleképpen szóltak már. Leginkább az elismerés hangján, memoárokbán, nekrológokban, történeti szócikkekben, publicisztikákban.¹ De sokat és sokszor nyilvánult meg ő maga, amikor már lehetett. A tapasztalat mégis azt mutatja, hogy Rózsás János, azaz a magyar Szolzsenyicin nevét egyre kevesebben ismerik. Ez a rendhagyó tanulmány igyekszik a GULAG magyar krónikását bemutatni úgy, ahogy az eddigi munkák még nem tették meg: sorra vesszük az életművet, a különös élethelyzeteket, rámutatunk az állambiztonsági iratok Rózsás Jánosra vonatkozó adalékaira. Ugyanis valóban sok adatot, történetet fellelhetünk a GULAG magyar krónikásáról, de a mai napig nem készült róla összegző monográfia. Ha monográfia most nem is születhet, igyekszünk irányt adni a források tekintetében is, egy jövőben Rózsás Jánost bemutató objektív, összegző életrajzi kötet megvalósulásához.

Lúgerévek

Rózsás Jánosnak nem jutott könnyű sors, nagyon szegény kisiparos családba született Budapesten. A nehéz anyagi körülmények miatt hamarosan Nagykanizsára költöztek, ahol már 14 évesen kétkezi munkából élt és támogatta családját. 18 esztendősen – 1944 szeptemberében – leventeként mozgósították. 1944. december 22-én került szovjet fogságba. 1945. február 6-án megszületett az Ukrán Front Katonai Bíróságának ítélete: összeesküvés, 10 év kényszermunka a GULAG rabtelepein és örökös száműzetés. Az odesszai

¹ Ld. Domonkos László: *Lélek és szögesdrót - Szolzsenyicin, magyar ecsettel*. Bp., Időjel, 2018. A legrészletesebben Rózsás saját maga foglalja össze élettörténetét, minden krízisével és a rendszerváltoztatás után is meglévő nehézségekkel vö.: Rózsás János: *Fogságom naplója és egyéb munkák Habent sua fata libelli...* Pannon Tükör, 2002. 5-6. sz. 57-66.

börtön után számos munkatábort megjárt (Nyikolajev, Herszon), majd 1946-ban Szolikamszk – Észak-Ural – körzetbe került. Végül kilenc esztendő telt kényszermunkában. A legmeghatározóbb számára az a három esztendő volt, amikor Ekibasztuszban (1951-ben) Alekszandr Szolzsenyicin (1918-2008), száműzött orosz íróval találkozott.² Szolzsenyicin ezt jegyezte fel róla: „... sovány, hosszú orrú, nyurga fiatalember, aki szembetűnő magával hozott jólneveltséggel, nagyfokú szerénységgel kelti fel a figyelmemet. Megismerkedünk egymással. Halk, elfogódott hangon beszél, az orosz kifejezésekkel bajlódik, mulatságos szófordulatokat használ, melyekért bocsánatkérően mosolyog. Kiderül, hogy magyar, és Rózsás János a neve.”³

Rózsás János saját sorsát leghitelesebben *Keserű Ifjúság* (1986) című munkájában rögzítette, de a lágerélet és sorstörténetének szintén hű tükrö a *Nehézsorsúak* (2004) című korszakalkotó dokumentumfilmben tett hosszú vallomása. Sára Sándor filmjében Rózsás részletesen beszámolt érzéseiről, lágerbeli mindennapjairól, a hazatérés utáni súlyos évtizedekről. Aki elolvassa a *Keserű ifjúságot*, pontosan, napról-napra dokumentálva szembesülhet az ember telen körülmények sokaságával, a fiatal magyar fiú szenvedéstörténetével.

A GULAG-rabok esetében mindig felmerül a kérdés: Mi segíthette túlélésük, mi adott erőt? Rózsás tekintetében is fontos kérdés, főként úgy, hogy egészségi állapota – visszatérő gyomorproblémái miatt – olykor igencsak súlyosbodott. Rózsás Sára Sándornak adja meg a választ arra, hogy mi mentette meg a pusztulástól: a hite, az ártatlanság tudata, a hazaszeretete és béketűrő, visszahúzódozó jelleme. Ez a vallomás azért is lényeges, mert későbbi élete során is kulcsfogalomként váltak ezen elvei. Rózsás jellemrajzát maga Szolzsenyicin visszaemlékezésével egészíthetjük ki és egyben hitelesíthetjük is: „*Csak huszonöt éves, de hiányzik a fiatalos pír az arcáról. A szél által kicserzett, száraz, vékony bőr mintha egyenesen a koponyájának hosszúkás, keskeny csontjaira volna húzva. Fájnak az ízületei, égető reuma kínozza, amit északon, erdőirtás közben szerzett. A rabokat napról napra csak egy foglalkoztatja: hogyan lehetne túlélni? Hogyan lehetne jóllakni? János pedig zúgolódás nélkül megeszi azt, amit a brigádvezető kiírat neki. Éhen marad ugyan, de nem engedi meg magának, hogy ételszerzés után járjon. Mindig éberem szemlélődik, odafigyel a beszélgetésekre, mindent meg akar érteni. És mi az, amit meg akar érteni? Minket, oroszokat akar megérteni!*” Megismerkedésünk idejében már ismerte és szerette Puskind, Nyekraszovot, Gogolt, én magam pedig beszéltem neki Gribojedovról és mindegyiknél, sőt talán még Petőfinél és Aranynál is jobban megszerette

² Ld.: Rózsás János: *In the Gulag with Solzhenitsy*. The New Hungarian Quarterly, 1990. 117. sz. 15-22.

³ Alekszandr Szolzsenyicin: *A Gulag szigetvilág*. 1918-1956. 3. köt. Budapest, Európa, 1993. 137.

*Lermontovot, akitől először a fogságban olvasott, nem sokkal előbb. (...) Szívélyes, barátságos, védtelenséget sugárzó, világoskék szemű fiatalember – ilyen volt Rózsás János a mi szívtelenül rideg lágerünkben.*⁴

Hazatérés és megfigyelés

Rózsás végül a táborban irodai papírmunkát végzett és hosszasan tanulmányozta a Szolzsenyicintől kapott orosz szépirodalmat. Kiválóan megismerte a nyelvet és a kultúrát is. Sztálin 1953. március 5-i halálát követően – ahogy több más honfitársa – hosszú utazás és várakozás után hazatérhetett Magyarországra. A lemergi elosztótáborban való veszteglést követően 1953 júliusa és novembere között a Nyíregyháza-sóstói elosztóállomáson várta a hazatérést. A nagykanizsai otthonba való megérkezés – ahogy a többi sorstárs esetében – drámai és megrendítő esemény volt számára. Múltjáról természetesen nem beszélhetett, vissza kellett szokni a civil életbe, melyet nemcsak az egykori rab-lét, hanem a kommunista diktatúra hazai mechanizmusa szintén nehezített. 1954 elején könyvelőként állt munkába, majd leérettségizett, orosz felsőfokú vizsgát tett. A magyar állambiztonsági szervek folyamatosan, több csatornán keresztül is szemmel tartották. 1954-ben nyitották meg azt az F-dossziét, amelyben mint különösen veszélyes személyről tároltak adatokat: személyes adatait, hivatalos anyagait, rehabilitációját stb.⁵ De találhatunk róla korábbi is részadatokat, mert az 1952. december 21-ével kezdődő Kopjás mozgalomról szóló Objektum-dosszié szintén tartalmazta nevét és tevékenységét.⁶ Rózsást és társait az ún. kopjás mozgalomban való részvétel miatt ítélték el hivatalosan. Mindezek mellett létezik (1970-ben lezárt) vizsgálati dossziéja is, melyben ügyiratok, rehabilitációs iratai, kérelme anyagi kárpótlásra és ennek elutasítása található.⁷

⁴ Szolzsenyicin (1993) i. m. 138-140.

⁵ F dosszié (Rózsás János). Állambiztonsági Szolgálat Történeti Hivatalának Levéltára (Továbbiakban: ÁBTL) 2.7.1.

⁶ Kopjás mozgalom – ÁBTL 3.1.5. O-13766. A dossziét 1978. aug. 1-jén zárták le. A Kopjás-mozgalom a német Werewolf-csoportok mintájára, Magyarországon 1944-45 fordulójától szervezett mozgalom, melynek feladata a szovjetek által elfoglalt területeken szabotázs és diverzáns feladatok végrehajtása volt. A tagokat a honvédcsoportok állományából, a VKF/2 – parancsnoka ekkor Zákó András vezérőrnagy – toborzótisztjei válogatták. A „Kopjások” felett a közvetlen parancsnokságot a VKF/2 Különleges Alosztályának vezetője, Korponay Miklós látta el, aki a nyílt kiképzést és alkalmazást irányította. A testületnek mind a német szárazföldi haderő (Heer), mind pedig a Waffen-SS felé közvetlen összekötőtisztjei voltak, akik révén a német parancsnokságok a Kopjás-mozgalom felett a parancsnokságot gyakorolták. Rózsás János nem volt a mozgalom tagja, levontként hurcolták el.

⁷ Vizsgálati dosszié (Rózsás János) ÁBTL 3.1.9. V-156564

Nagy bátorságra vall – a GULAG rabok nagy része ezt nem merete megtenni –, hogy az 1956-os forradalom és szabadságharc idején munkahelyén az ideiglenes nemzeti bizottság tagja lett. A felelősségre vonást végül „megúsza”, de megfigyelés alatt tartották. Az 1956-os forradalom és szabadságharcot követően gyakorta nyitottak újra dossziékat és figyeltek meg 1945 után elmarasztaltakat, ugyanis Kádárék félték az „ellenforradalmi erők” újbóli aktiválódásától. Ezért erősödhetett fel még inkább a „puha diktatúra” ezen időszakában Rózsás több csatornán keresztül történő figyelése is. Egy 1957-ben megkezdett objektum dossziében – *Horthysta fegyveres erők tagjai* címmel – találkozhatunk olyan 1959-es jelentésekkel, amelyek szerint Rózsás János még mindig kapcsolatban állt az ún. kopjás mozgalom tagjaival.⁸ A jelentések nagy része kapcsolati hálóját térképezte fel: „...nemcsak a városban, hanem a vidéken ugyanis a járás területén tartózkodó volt kopjások közül egyeseket felkeres. Igyekszik olyanok után is véleménykutatót folytatni, akik 1956 októberében az ellenforradalom közepette az országot valamilyen oknál fogva elhagyták és jelenleg itthon élő szüleikkel esetleg levelezési kapcsolatot tartanak fenn. Felkereste Nagy Ferenc volt kopjás nyugatra disszidált személy szüleit is, akiktől érdeklődött Nagy holléte és tartózkodása iránt.”⁹

Rózsás János emlékbeszéde a fővárosi Honvéd téren (1998)

Forrás: Gulag Alopítvány Archívum

⁸ Horthysta fegyveres erők tagjai. ÁBTL 3.1.5. O-13012

⁹ Tóth Rezső hadnagy 1959. október 30-i jelentés. ÁBTL 3.1.5. O-13012

1961-ben újabb munkadossziében olvashatunk a kopjásokról és Rózsásról.¹⁰ Bár a Légrádi fedőnevű ügynök nem sok sikerrel járt a megfigyelésekkor: „Beszélgetésünk során az a megállapításom, hogy Rózsás János rendezett körülmények között áll (sic!) családjával, úgy tájékoztatott, hogy barátai nincsenek, nem is érzi hiányukat, ő a családjának áll (sic!). Próbáltam politikai kérdésekről is beszélgetni, de megnyilvánulását csak pozitíven tudom értékelni, megállapításom szerint a németekre csak haraggal tud gondolni.”¹¹ Az ügynök továbbra is feladatként kapta, hogy tudjon meg többet arról: gazdasági, politikai kérdésekről hogyan vélekedik Rózsás. A jelentések a későbbiekben jelentéktelenek: nem tudott kapcsolatba lépni, beteg volt, ha beszélt is vele semmi releváns nem történt – olvashatjuk a feljegyzésekben.

Az általános gyakorlatnak megfelelően Rózsás Jánost – bár akadt, akiket csak 1970-ben – 1963. május 6-án rehabilitálták.¹² Sorstársai nagy része csendben, visszahúzódva élte életét a rendszerváltoztatásig, ha egyáltalán megélhették – lelki, testi sérüléseik miatt – az időskort. Rózsás János életében azonban az 1970-es években egy újabb és nehéz fejezet kezdődött. Időközben ugyanis Szolzsenyicin megírta az *Ivan Gyenyiszovics egy napja* (1962) című leleplező kisregényét. Ennek kapcsán Rózsás úgy gondolta, ő is lejegyezheti szomorú GULAG-émlékeit. Ekkor született meg a *Duszja nővér* (1963-1964). Rózsás a művével és Szolzsenyicinnel való egykori kapcsolata miatt azonban keresztútba került.¹³ Későbbi nyilatkozataiban szinte ugyanazzal a pontossággal mesélte el azt a nyomásgyakorlást, nagy valószínűséggel a KGB részéről, amely ekkoriban nehezedett rá. Szerették volna ugyanis megnyerni Rózsást: írja meg az időközben külföldre száműzött Szolzsenyicin *GULAG szigetvilág* című művének az ellentétét, azaz gyártson egy „diplomatikusabb” GULAG-művet. Rózsás beleegyezett és így született meg minden idők legnehezebb olvasmánya, a *Keserű ifjúság*. A 2000 oldalas mű vetekedett Szolzsenyicin nagy munkájával és természetesen azonnal betiltották a megjelenését. Sára Sándornak így vallott minderről: „Megengedték az első feleségének, akitől elvált, de aki Szolzsenyicin életrajzán dolgozott, hogy eljőjön hozzám ide, Nagykanizsára látogatóba, hogy – hát három évet töltöttünk egy lágerben – Szolzsenyicin lágeri életével kapcsolatban adatokat szerezzen. És miközben itt volt Natalja Resetovszkaja nálam, megjelent a moszkvai APN kiadótól – ez ugye magyarul a Kossuth Kiadónak felelne meg – a főszerkesztő-helyettes és

¹⁰ ÁBTL 3.1.2. M-22447 Légrádi (1961-ben nyitott és 1964-ben lezárt munkadosszié)

¹¹ Légrádi jelentése, Nagykanizsa, 1962. október 11. ÁBTL 3.1.2. M-22447

¹² Belügyminisztérium Politikai Főcsoportfőnökség rehabilitálásról értesítés. Budapest, 1963. ápr. 17. ÁBTL 3.1.5. O-9698/8/42.

¹³ Marton Györgyi: *Duszja nővér emlékének*. Zalai Hírlap, 1995. július 21. 7.

egy szerkesztő, hogy írjam meg számukra az emlékirataimat. A kilenc év történetét. Ugyanis ők szeretnék látni az én fejlődéstörténetemet, hogy én fegyverrel kezemben, a fronton estem szovjet fogságba, kvázi a szovjet nép ellensége gyanánt, és az orosz nép barátja lettem, átlagon felüli műveltségre tettem szert, olvasottságra, orosz irodalom, történelem stb. Hát ez a rendkívüli fejlődéstörténet őket érdekli. Mondtam az elvtársaknak, hogy tőlem ne kívánják, hogy megírjam, mert hiszen én a szenvedő orosz népet szerettem, az orosz klasszikusokat szerettem meg, én nem lettem marxista, nem lettem bolsevista, és nekem a kilenc év alatt soha nem volt jó dolgom, tehát nem sok jót írhatok. De, de, csak írjam meg, mondták a szovjet elvtársak. Utána jöttek a magyar elvtársak, és azt mondták, ők már magyarul, hogy Rózsás elvtárs, maga megírja az emlékiratait, az anti-Gulagot. Maga a könyvében megírja, hogy nem volt olyan rossz a lágerekben, mint ahogyan a maga barátja, Szolzsenyicin írja a műveiben, mert hiszen itt van egy magyar, aki átlagon felüli műveltségre tett szert a lágerben. De elvtársak, én egy különc alak vagyok, aki ahelyett, hogy a konyha körül koslattam volna fagyos sárgarépáért vagy káposztáért, a könyvtárszoba körül koslattam. Engem ne mérjenek az átlaghoz. Nekem nyomorúságos sorsom volt amellet, hogy a betű után szaladtam. Nem tudok én jót írni. Addig-addig, amíg meg kellett írnom az emlékirataimat, de én a lelkiismeretemre hallgatva írtam meg. Mi következett? Elvitték tőlem a kéziratot, persze évek múltak el közben, ez '74-től '78-ig zajlott, és akkor sebbel-lobbal jöttek vissza a magyar elvtársak, hogy, de Rózsás elvtárs, ez még szörnyűbb, mint amit Szolzsenyicin írt.”¹⁴

Szolzszenyicinnel Rózsás jó viszonyt ápolt és levelezésben álltak, 1963-tól egészen az 1980-as évek végéig, de már soha többet nem találkoztak. Baráti hangvételű levelezést folytattak, Szolzsenyicin leveléből idézünk most példaként: „Kedves János! Leveled mélyen meghatott. Természetesen kitűnően emlékszem rád, s arra is, hogy mennyire szeretted az irodalmat, és ezen belül az orosz irodalmat... Nagyon tetszik nekem, ahogy te az átélt viszontagságokat felfogod, az a képességed, hogy még kedvezőtlen körülmények között is meglátod az idegen emberekben a jót és a szépet...”¹⁵ 1974-ben, amikor Szolzsenyicin átvette az irodalmi Nobel díjat, kitért az egykori rabtársra is: „A Gulág-szigetcsoport ősszel megjelenő harmadik kötetében többek között megemlítem Rózsás Jánost. Kizárólag csak azért, hogy közismertté tegyem ezt

¹⁴ *Nehézsorsúak 1988–2004*. Rendező: Sára Sándor. Lejegyezve a részlet: *Rózsás János és Szolzsenyicin*. Rubicon, 2017. 3. sz. 71. Ld. erről bővebben: Tóbiás Áron: *Szolzszenyicin Gulag-társa, a Keserű ifjúság írója*. Kapu, 2013. szeptember 9-10. és Tóbiás Áron: *Megmentett hangszalagok*. Budapest, Kortárs, 2015. 424-434.

¹⁵ Rózsás János: *Szolzszenyicinről*. 2000, 1989. június 60.

a nevet, mert egy nagyon jó szándékú és tisztességes magyar fiatalember, aki velem szenvedett egy táborban, és ma egy ismeretlen kis magyar helységben él. S akit két éve nyuggatnak, nyomorgatnak, hogy rólam szóló nyilatkozatot adjon közzé. Ám ez a magyar fiatalember mind a mai napig hallgat. Nem nyilatkozik. Képzeljük magunk elé egy ilyen vagy hasonló egyedülálló ember állapotát, aki az életét jobbra és könnyebbé tehetné azzal, hogy a KGB kívánságainak megfelelően nyilatkozik. És ő, a magyar, a tisztességes szándékú és jóakarátú magyar nem nyilatkozik tisztességtelenül...¹⁶

Rózsás János előadást tart 2007-ben

Forrás: Halis István Városi Könyvtár, Nagykanizsa

Itt érkezünk el, a megfelelő történeti és háttérkontextusba helyezve, Rózsás János életének egyik neuralgikus pontjához és nehéz sorsának keserű valóságához. Az állambiztonsági iratok között megtalálható ugyanis egy 1975. július 28-án kelt ún. 6-os karton, Rózsás János nevére kiállítva.¹⁷ A kartonon az alapadatok találhatóak: fedőnév (Jutai), szervezés alapja (hazafias), szervezés vezetője (Rácz Géza rendőr őrnagy), a szervezés ideje (1975. május 14.).

¹⁶ Alexander Szolzsenyicin – Stockholm, 1974. december (nemzetközi sajtótájékoztató nyilatkozatának részlete). Tóbiás Áron: *Rózsás János könyvét megírta*. Hét, 1992. 12. 11. 4.

¹⁷ 6-os karton. Rózsás János 1975 ÁBTL 2.2.2.

Laikusként többen állítják a karton ismeretének tükrében, hogy Rózsás Jánost ebben az időszakban valóban beszervezte a szocialista állambiztonsági hálózat. Ezzel kapcsolatosan két cikk is megjelent az elmúlt időszakban. Szőnyei Tamás olyan iratokra hivatkozik – lábjegyzet feltüntetése nélkül –, amelyet sajnos nem találtam meg az Állambiztonsági Szolgálat Történeti Hivatalának Levéltárában.¹⁸ A másik írás nemrégiben látott napvilágot egy internetes portálon, Murai András és Németh Brigitta jegyzik a cikket.¹⁹ Míg Szőnyei Tamás esetében látszik az iratok és az állambiztonsági források ismerete, addig az utóbbi netes cikk hivatkozásai többnyire pontatlanok, az írás pedig egyértelműen egyetlen dologra fókuszál: bebizonyítsa Rózsás Jánosról a besúgói múlt tényét. Azonban a történetírás egyik fontos alapelve az objektivitás. Rózsás Jánosról a jelenlegi állambiztonsági források tükrében nem jelenthetjük ki az ügynöki múlt meglétét. Ugyanis a 6-os karton önmagában nem bizonyító erejű (hasonló állításokkal napjainkban többen pert veszítettek), hálózati személynek a jelenlegi hatályos magyar törvények szerint az a személy tekinthető: „*aki az e törvény hatálya alá tartozó iratokat keletkeztető szervezetek számára titokban, fedéssel és fedőnévvel jelentést adott, vagy ilyen jellegű beszervezési nyilatkozatot írt alá, vagy ilyen tevékenységért előnyben részesült.*”²⁰ Rózsás János esetében sem jelentésekkel, sem beszervezési nyilatkozattal, sem a hálózati munkáért kapott ellentételezés írásos bizonyítékával nem találkoztam. Mindezzel az érveléssel nem felmenteni szeretném Rózsás Jánost, hanem a források tükrében elmondani a valóságot és cáfolni a besúgói múlt valós meglétét.

Visszatérve Rózsás későbbi életére, az 1980-as években házkutatások, megfigyelések, zaklatások sora kísérte életét, amely az 1980-as évekre, amikor is Münchenben 1986-ban megjelent a *Keserű Ifjúság*, majd 1987-ben az *Éltető reménység*, még inkább felerősödött. Rózsás művét 1989-ben Magyarországon is kiadták. Az 1980-as évek zaklatott mindennapjairól a *Napi operatív jelentések* tanúskodnak és adnak pontos képet. A „zaklatások” a megjelenés előtti évben (1985) kezdődtek, olykor gépkocsiellenőrzéssel: „*a gépkocsit a nagykanizsai városi rendőrkapitányság közlekedési járőre 1985. szeptember 7-én 22.05 órakor Zalakomár térségében ellenőrizte. Ennek során a gépkocsiban egy nagyméretű csomagot talált, melynek eredetére és tartalmára vonatkozóan sem a gépkocsi vezetője, sem utasa, Rózsás János (...), akit F dosszié keretében*

¹⁸ Szőnyei Tamás: *Keserű felnőttkor. Szolzsenyicin, Rózsás János és az állambiztonság.* <https://magyarnarancs.hu/belpol/keseru-felnottkor-87322> (letöltés ideje: 2020. jún. 15.)

¹⁹ Murai András – Németh Brigitta: *Jelentések a Gulág magyar krónikásáról – Rózsás János, a „magyar Szolzsenyicin” története.* <https://ntf.hu/index.php/2020/02/18/jelentesek-a-gulag-magyar-kronikasarol-rozsas-janos-a-magyar-szolzszenyicin-tortenete/> (letöltés ideje: 2020. jún. 20.)

²⁰ Az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról szóló 2003. évi III. törvény 1.§. (2.) 5. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0300003.tv> (letöltés ideje: 2020. jún. 20.)

ellenőrzés alatt tartanak, nem adott magyarázatot, ezért a járőr a nagykanizsai városi rendőrkapitányságra előállította őket. A csomagban a Rózsás János által írt Keserű Ifjúság című önéletrajzi írások fénymásolt és fekete műbőrbe kötött kettő példánya volt, melyet nevezett Budapest, Váci út 136/a. szám alatt lakó sógornőjétől szállított Nagykanizsára. A Keserű ifjúság című írás 1032 lapoldalszám terjedelmű. Mondanivalója és politikai állásfoglalása, szovjetellenessége miatt nem került kiadásra. Rózsás János a sokszorosítás helyére és az azt végző személy kilétére a meghallgatása során választ nem adott, az anyagokat a további intézkedésig lefoglaltuk. Rózsás János szoros ellenőrzését a BM 09/1982. sz. parancs alapján tovább folytatjuk.”²¹ A további jelentések arról szólnak, hogy megtalálták a fénymásolatot a kocsiban, amelyet 1982-ben sikeresen Nyugatra juttattak, Münchenben várható a megjelenése.²² Tevékenységét folyamatosan figyelték, írtak arról is, hogy Rózsás előadást fog tartani a nagykanizsai Városvédő kör tagjainak a hadifogságjáról.²³ Egy másik jelentésben rögzítették a tény: „Rózsás János többszöri figyelmeztető jellegű beszélgetésre sem vonta vissza a nyugaton történő megjelentetésre adott megbízatását. Meghallgatása során elmondta, hogy 1986. tavaszán várható könyve megjelenése.”²⁴ A jelentés továbbiakban kitért arra, hogy Rózsás megkapta Münchenből a Keserű Ifjúságot, postán, de a „küldeményt elkobozta a BM III/3., osztály, de várható, hogy Rózsás részére a nyugatról rendszeren beutazó ismerősök a vámellenőrzés megkerülésével hoznak tiszteletpéldányokat.”²⁵ Ezt követően a jelentések tudósítottak még a Keserű Ifjúságról és annak Szabad Európa Rádióban történő közléséről.²⁶

Szűmvetés

Rózsás János a rendszerváltoztatásig a fentebb bemutatott lélektani helyzetben élt, de amit tudott, megtett azért, hogy a GULAG pokláról kitoröhlhetetlen írásos nyomokat hagyjon. A rendszerváltoztatás úgy tűnt, a GULAG rabok lelkének is meghozza majd a felszabadulást. Az egykori sorstársak nagy akarattal kezdtek neki a kárpótlás, a valódi rehabilitálás, a

²¹ Napi operatív jelentés. ÁBTL 271. Zala-22/1985. - 1985. szeptember 9.

²² Napi operatív jelentés. ÁBTL 271 Zala-23/1985. - 1985. szeptember 26.

²³ Napi operatív jelentés. ÁBTL 271 Zala-3/1986. - 1986. március 14.

²⁴ Napi operatív jelentés. ÁBTL 271 Zala-9/1986. - 1986. augusztus 29.

²⁵ uo.

²⁶ Napi operatív jelentés. ÁBTL 271 Zala-9-170/6/1986. - 1986. szeptember 1. Ld. még: Napi operatív jelentés. ÁBTL 271 Zala-32/1988. - 1988. szept. 14. és Napi operatív jelentés ÁBTL 2.7.1. Zala-32-183/3/1988. - 1988. szeptember 15.

Rózsás János nagykanizsai otthonában

Forrás: Halis István Városi Könyvtár, Nagykanizsa

mementók, emlékmű-állítás kérdésének. Hasonlóan nagy elszántsággal indult neki Rózsás János is az évszázad legnagyobb vállalkozásának – számítógép, adatbázisok, internet nélkül –, a GULAG lexikon összeállításának. Nem másra szánta el magát, mint hogy összegyűjtse több mint 4500 rabtársának életrajzát, sorstörténetét. Máig nem született hasonló összegzés. A kortársak és Rózsás János szellemi örökségének, egykori jóbarátjának, Rajnai Miklósnak személyes közlése szerint Rózsás János fáradhatatlan volt és megtörhetetlen. Szerény körülmények közt élt nagykanizsai otthonában, a

konyhapénzből különítette el a postai bélyegre a költségeket. A 10 esztendő kutató és összegző munka eredményeként látott napvilágot a GULAG lexikon, melynek előszavában olvashatjuk Rózsás egyfajta ars poeticáját: „... 1989-ben megnyílt a lehetőség arra, hogy adatgyűjtésbe kezdjek a volt bajtársak, illetve a hozzátartozók körében. Elhatároztam, hogy alulról jövő kezdeményezésként a lehetőséghez képest minél több olyan Kárpát-medencei magyar állampolgár sorsát felderítem, akik a szovjet katonai törvényszékek ítélete nyomán jogfosztott rabként megjárták a GULAG kényszermunka táborainak poklát vagy odavesztek Szibéria távoli tájain. Kutatómunkám során a hivatalos levéltárak támogatására nem számíhattam, így a túlélők segítségével, visszaemlékezéseire támaszkodhattam csupán tevékenységemben, az érdekelteknél fellelhető hivatalos iratokra támaszkodva. A bajtársak vagy az elhalt sorstársak özvegyei, gyermekei, testvérei a legtöbb esetben megértették törekvésem célját. [...] Az ártatlanul kivégzettek, Szibéria ismeretlen tájain meghalt honfitársaink hozzátartozói az adatközlés alkalmával nem egyszer kijelentették: férjük, apjuk, testvérük sorsának megjelenése a lexikonban szimbolikus sírhelye az örökre eltűnt szeretteiknek.²⁷ A lexikon megjelenése, majd a fővárosi Honvéd téren állított GULAG Emlékmű felavatása – melyben Rózsás szintén tevékenyen részt vett – némi elégtételt szolgáltatott szá-

²⁷ Rózsás János: *GULAG lexikon*. Budapest, Püski, 12-13.

mára. Számos előadást tartott, járta az országot, látogatta a kárpát-medencei magyarságot. Egykori társai mind elismerően beszéltek róla, de a megnyugvás mégsem jöhetett el számára. Az okokat ő maga foglalta össze az egyik, szinte mindenre kiterjedő életrajzi vallomásaiban: „Sajnos a küldetéstudatból végzett, több évtizedes kitartó tevékenységem kiváltotta egyes köröknek és személyiségeknek a nemtetszését, irigységét és féltékenységét. Mindez engesztelhetetlen gyűlöletet lobbantott fel velem szemben, holott én az írásban és szóban, nyilvánosan elhangzott rágalmakra soha nem válaszoltam. Tudomásul vettem: aki kilép a maga igazával, meggyőződésével a nyilvánosság elé, annak számolni kell azzal, hogy nem mindenki ért vele egyet, sőt ellenszenvet vált ki egyesekben. De egy fejlemény már túllépett minden határt, és így munkásságom ismertetése során – a teljesség kedvéért – szót kell ejteni róla, nevek és közelebbi azonosító adatok nélkül. Egy gyűlölettől elvakult személy 2000 augusztusában csalárd módon, hazug érvekkel megkörnyékezett tizennyolc volt gulágos sorstársat, azt állítva, miszerint a lexikon összeállításával „megsértettem a személyiségi jogaimat”. A tájékozatlan sorstársak aláírásának megszerzésével (ő maga a háttérben meghúzódva) pert indított, kártérítési keresetet nyújtott be a Püski Kiadó, mint I. rendű alperes, és ellenem, mint II. rendű alperes ellen. A megtévesztett emberek nevében azt kezdeményezte a bíróságon keresztül, hogy tiltsák be a Gulag lexikon terjesztését, fejenként mindegyiküknek fizessünk 100-100 ezer forint nem vagyoni kártérítést. Még az első bírósági tárgyalás előtt öt sorstárs visszalépett a keresettől, mivel egyrészt rájöttek arra, hogy őket rászedték, másrészt megértették, hogy mi, az alperesek nem lehetünk pervesztesek, a beterveztett írásos bizonyítékok alapján. Sajnos a további tizenhárom „felperes” tájékozatlanságból vagy téves meggyőződésből fenntartotta peres igényét. A Gulag kényszermunkatáborait megjárta sorstársak zöme – miután megtudta e gyalázatos per részleteit, és azt, hogy voltaképpen milyen erők húzódnak meg a háttérben – határozottan követelte a „felperesek” visszalépését, a pert indító felbujtó intézkedésével. Ez végre 2001 júniusában megtörtént. A bíróság a felperesek keresetének hivatalos visszavonása után leállította az eljárást az oktalanul, jogtalanul megvádolt alperesekkel szemben Ily módon – a néhány sorba sűrített lényeg alapján – szomorúan kell megállapítani, hogy a történelmi igazság feltárása bizonyos körök számára még ma is – a rendszerváltozást követő években – nem kívánatos tevékenység.”²⁸ E sorokból nagyon kihallatszik Rózsás csalódottsága,

²⁸ Rózsás János: *Fogságom naplója és egyéb munkák Habent sua fata libelli...* Pannon Tükör, 2002. 5-6. sz. 65. Hasonló gondolatairól beszámol még levelezésében: Rózsás János levele Pintér Károlynénak. Nagykanizsa, 1993. aug. 13.; 1995. február 22.; 1995. június 23.; 1996. január 20., 1996. december 14.; 1997. július 2.; 1997. július 7.; 1999. január 4.; 1999. március 28. Forrás: Gulag Alapítvány,

megtörtsége, de mégsem adta fel. 2005-ben megjelenhetett a *Leventesors* című memoárkötete, közben megkapta a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjét, a Magyar Művészeti Akadémia aranyérmét, a Zala megye Díszpolgára címet.

Csendben, szerényen távozott a GULAG magyar krónikása, kinek emléket egykori lakóhelye, Nagykanizsa méltón őrzi.²⁹ Személye az egykori GULAG rabok körében is elismerést váltott ki, életműve, szerepe, vállalása elvitatathatlan. A feldolgozatlan, archív források és az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött Rózsás János hagyaték tükrében érdemes lenne méltó, történeti forrásokon alapuló Rózsás János életét teljességében bemutató és feltáró monográfia összeállítását megfontolni.

Rózsás János könyvbemutatója 2009-ben

Forrás: Halis István Városi Könyvtár, Nagykanizsa

Archívum, kézirat.

²⁹ Ld. Rózsás János terem. <https://emlekhelyek.nagykar.hu/irasok/9980/1.html> (letöltés ideje: 2020. jún. 15.)

KÉNYSZERŰ RABSÁG, KETTÉTÖRT SORSOK, JELÖLETLEN SÍROK
(A GULAG-KUTATÁS FEHÉR FOLTJAI) – konferenciakötet
Budapest, 2021

Felelős kiadó: GULAG-okban Elpusztultak Emlékének Megörökítésére Alapítvány
Szerkesztette és a szöveget gondozta: Kovács Emőke
Nyomdai előkészítés, tipográfia: Kónya Miklós
Nyomdai munkák: OOK-Press Nyomda
ISBN 978-615-6251-01-5

Minden jog fenntartva! 2021
www.gulagalapitvany.hu